

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

PHẠM THỊ THIÊN

MÙA XUÂN TRONG THƠ NÔM ĐƯỜNG LUẬT

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Thái Nguyên – 2017

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

PHẠM THỊ THIÊN

MÙA XUÂN TRONG THƠ NÔM ĐƯỜNG LUẬT

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã ngành: 60.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ

NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. Vũ Thanh

Thái Nguyên - 201

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi dưới sự hướng dẫn của PGS.TS Vũ Thanh. Các nội dung, số liệu, kết quả nêu trong luận văn là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất kỳ công trình nào khác.

Thái Nguyên, ngày 12 tháng 05 năm 2017

Tác giả luận văn

Phạm Thị Thiện

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận văn này, em xin trân trọng cảm ơn Ban Giám hiệu, Khoa sau đại học, Khoa Văn - Xã hội, Trường Đại học Khoa học - Đại học Thái Nguyên và các Thầy, Cô giáo đã trực tiếp giảng dạy, tạo điều kiện thuận lợi cho em trong suốt quá trình học tập và nghiên cứu.

Em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới PGS. TS Vũ Thanh - người đã trực tiếp hướng dẫn và tận tình giúp đỡ em trong quá trình thực hiện đề tài.

Cũng cho phép em được gửi lời cảm ơn tới Trường THPT Phù Cừ, Sở Giáo dục và Đào tạo tỉnh Hưng Yên đã tạo điều kiện cho em tham dự khoá học này.

Cuối cùng, em cũng xin cảm ơn gia đình, bạn bè và đồng nghiệp đã động viên và góp ý để em hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, ngày 12 tháng 05 năm 2017

Tác giả luận văn

Phạm Thị Thiệu

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC	iii
DANH MỤC CÁC TỪ VIẾT TẮT	v
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu	8
3.1. Đối tượng nghiên cứu.....	8
4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu.....	8
4.1. Nhiệm vụ nghiên cứu:	8
4.2. Phương pháp nghiên cứu:.....	9
5. Phạm vi nghiên cứu:.....	9
5.1. Phạm vi nội dung:	9
6. Cấu trúc của luận văn.....	10
7. Đóng góp của luận văn.....	11
Chương 1. CƠ SỞ LÝ LUẬN VÀ CÁC VẤN ĐỀ KHÁC LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI	12
1.1. Thời gian nghệ thuật và quan niệm về Mùa trong thơ trung đại	12
1.1.1. Mùa – tín hiệu chỉ thời gian trong quan niệm của con người và trong thơ trung đại	12
1.1.2. Tính biểu tượng và những giá trị thẩm mỹ của Mùa	19
1.2. Chủ đề mùa xuân trong thơ ca trung đại và tương quan giữa các mùa	28
1.2.1. Chủ đề mùa xuân trong thơ ca trung đại.....	28
1.2.2. Tương quan của mùa xuân với mùa hạ, thu, đông.....	35
Tiểu kết Chương 1	40
Chương 2. NỘI DUNG THỂ HIỆN MÙA XUÂN TRONG THƠ NÔM ĐƯỜNG LUẬT	41
2.1. Phân loại thơ Nôm Đường luật viết về mùa xuân.....	41
2.1.1. Biểu bảng về số lượng tác giả, tác phẩm thơ Nôm Đường luật viết về mùa xuân	41

2.1.2. Nhận xét, đánh giá qua biểu bảng.....	41
2.2. Những biểu hiện của mùa xuân trong thơ Nôm Đường luật.....	42
2.2.1. Vẻ đẹp mùa xuân thể hiện tình yêu quê hương, đất nước và niềm tự hào dân tộc	42
2.2.2. Mùa xuân thể hiện mong ước về một tương lai tốt đẹp, một cuộc sống ấm no, hạnh phúc.....	52
2.2.3. Mùa xuân thể hiện tâm trạng, nỗi niềm của nhà thơ trước cuộc đời và những thăng trầm thời cuộc	58
Tiểu kết Chương 2.....	73
Chương 3. NGHỆ THUẬT PHẢN ÁNH MÙA XUÂN TRONG THƠ NÔM ĐƯỜNG LUẬT	74
3.1. Thời gian và không gian nghệ thuật	74
3.1.1. Thời gian nghệ thuật.....	74
3.1.2. Không gian nghệ thuật	78
3.2. Bút pháp nghệ thuật:	84
3.2.1. Bút pháp tượng trưng, ước lệ.....	84
3.2.2. Bút pháp chấm phá, thi trung hữu họa.....	87
3.2.3. Bút pháp tả cảnh, ngụ tình.....	90
3.2.4. Bút pháp trào phúng	94
3.3. Ngôn ngữ thơ	96
3.3.1. Thành phần ngôn ngữ Hán học.....	97
3.3.2. Thành phần ngôn ngữ dân tộc	104
Tiểu kết Chương 3.....	115
KẾT LUẬN.....	116
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	118
PHỤ LỤC	1

DANH MỤC CÁC TỪ VIẾT TẮT

Chữ viết tắt	Chữ viết đầy đủ
<i>BVQNTT</i>	<i>Bạch Vân quốc ngữ thi tập</i>
<i>HĐQÂTT</i>	<i>Hồng Đức quốc âm thi tập</i>
Nxb	Nhà xuất bản
<i>QÂTT</i>	<i>Quốc âm thi tập</i>
SLKS	Số lượng khảo sát
[44; 501]	Tài liệu tham khảo số 44 trang 501

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài.

1.1. Trong vũ trụ, vạn vật và con người đều chịu sự chi phối bởi yếu tố thời gian. Thời gian chính là một phạm trù của văn học nghệ thuật. Trong đó, mùa là một trong những đơn vị thời gian cơ bản của văn học trung đại. Bằng tài năng và tâm hồn tinh tế, nhạy cảm, các nhà nho xưa đã tái hiện bước luân chuyển của đất trời, vũ trụ với sự hiện diện của bốn mùa: Xuân – hạ – thu – đông trong những sáng tác thơ ca của mình. Mỗi mùa trong văn học trung đại lại mang một sắc thái riêng với sức hấp dẫn riêng. Qua những bài thơ viết về thiên nhiên bốn mùa, chúng ta không chỉ được chiêm ngưỡng những cảnh quan tuyệt đẹp trên mọi miền đất nước, những biến chuyển tinh vi của đất trời mà còn cảm nhận được những tình cảm riêng tư, thâm kín cùng những chiêm nghiệm sâu sắc về cuộc đời của các tác giả. Đó là cơ sở cho thấy các nhà nho xưa thường lấy mùa làm tín hiệu để bộc lộ tâm tư, tình cảm của mình. Và trong sức hút của bốn mùa ấy, thơ ca trung đại nói chung và thơ Nôm Đường luật nói riêng đã dành cho mùa xuân một vị trí đặc biệt.

Trong vòng tuần hoàn bốn mùa của vũ trụ thì mùa xuân là mùa quyến rũ nhất, là mùa được thiên nhiên ưu ái hơn cả. Mùa xuân mở đầu cho một năm mới, mùa của hoa khoe sắc thắm, chim hót líu lo, bướm lượn rập rờn, cây cối đâm chồi nảy lộc. Không gian mùa xuân trong trẻo, tràn đầy sự sống, âm thanh, hương sắc khiến tâm hồn con người trở nên xốn xang, rạo rức trước bước chân của xuân về. Mùa xuân chính là thời khắc để hồn thơ bay bổng của người nghệ sĩ cất cánh, thăng hoa. Vì vậy, thơ viết về mùa xuân thường hay và luôn chiếm một tỉ lệ rất lớn.

1.2. Thơ Nôm Đường luật là tài sản tinh thần, là kết quả nỗ lực sáng tạo không ngừng của bao thế hệ nhà thơ trong quá trình Việt hóa thể thơ Đường luật Trung Quốc. Trải qua năm thế kỉ hình thành và phát triển (từ thế kỉ XV đến thế kỉ XIX) thơ Nôm Đường luật đã gặt hái được những thành tựu rực rỡ, trở thành dòng văn học chủ lực của văn học trung đại Việt Nam gắn liền với tên tuổi của các tác giả tiêu biểu như: Nguyễn Trãi, Lê Thánh Tông và các tác giả thời Hồng Đức, Nguyễn Bỉnh Khiêm, bà Hồ Xuân Hương, kết thúc là

Nguyễn Khuyến và Trần Tế Xương. Những trang thơ Nôm Đường luật viết về mùa xuân của họ khắc họa vẻ đẹp của thiên nhiên đất nước, con người Việt Nam đồng thời hé mở thế giới tâm hồn phong phú với nhiều cung bậc cảm xúc.

Xuất phát từ sức ảnh hưởng sâu rộng của thơ Nôm Đường luật và niềm yêu thích những trang thơ viết về thiên nhiên đất nước, viết về mùa xuân của cổ nhân đã tạo động lực thôi thúc chúng tôi tiến hành nghiên cứu đề tài: ***Mùa xuân trong thơ Nôm Đường luật***. Thông qua việc nghiên cứu đề tài này, người viết rất mong muốn có thể góp chút hiểu biết, suy nghĩ của mình về thơ Nôm Đường luật nói chung và mảng thơ viết về mùa xuân trong thơ Nôm Đường luật nói riêng.

1.3. Hiện nay các tác phẩm viết bằng thể thơ Nôm Đường luật chiếm số lượng đáng kể trong chương trình giảng dạy ở các cấp học... Do đó việc thực hiện đề tài ***Mùa xuân trong thơ Nôm Đường luật*** nhằm góp phần phục vụ đắc lực khi dạy các tác phẩm thơ Nôm Đường luật và thể Đường luật trong nhà trường.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Lịch sử nghiên cứu thơ trung đại viết về mùa ở Việt Nam:

Thơ Nôm Đường luật là một thành tựu rực rỡ của văn học trung đại nên ngay từ khi mới ra đời, thơ Nôm Đường luật đã thu hút được sự quan tâm, đánh giá của nhiều nhà nghiên cứu. Hơn nữa, mảng đề tài viết về thiên nhiên bốn mùa lại có một vị trí đặc biệt trong thơ Nôm Đường luật.

Trước hết phải kể đến cây đại thụ trong ngành thi pháp học ở Việt Nam – giáo sư Trần Đình Sử. Trong cuốn *Trần Đình Sử tuyển tập – tập 1*, tác giả đã đưa ra những nhận xét khái quát về thời gian nghệ thuật trong thơ cổ điển trên cơ sở đi sâu nghiên cứu văn học trung đại Việt Nam. Mặt khác, giáo sư Trần Đình Sử còn đưa ra ý kiến của L. Ây-đơ-lin – nhà Hán học Nga trong công trình giới thiệu thơ Trung Quốc và Việt Nam: "*Các mùa trong năm (xuân, hạ, thu, đông) tượng trưng cho thời gian trôi vô tình. Chúng gây xúc động cho con người hơn bất cứ hiện tượng nào khác... Chúng là cái nền trữ tình phổ biến*"

[44; 501] để khẳng định cảm thức thời gian trong thơ trung đại Việt Nam được thể hiện bằng các mùa trong năm (xuân, hạ, thu, đông).

Còn trong cuốn *Thi pháp Truyện Kiều*, giáo sư Trần Đình Sử đã chỉ ra mối liên hệ giữa thời gian vật lí, thời gian lịch sử với thời gian tâm lí, tâm trạng của nhân vật: "*Truyện Kiều của Nguyễn Du còn có một thời gian bốn mùa mãi mãi trôi chảy, khách quan, vô tình. Nó như giữ nhịp cho cuộc đời và thông báo cho con người sự mất mát, vơi cạn của cuộc đời mà không có cách gì dừng lại được*" [42; 184].

Trong cuốn *Dẫn luận thi pháp học* – giáo trình dành cho hệ đào tạo từ xa, giáo sư Trần Đình Sử đã bày tỏ những suy nghĩ, quan niệm của mình về thời gian nghệ thuật trọn vẹn trong một chương với hơn 30 trang viết. Theo giáo sư, thời gian thiên nhiên là: "*cuộc vận hành của vũ trụ, bốn mùa, xuân hạ thu đông, mùa mưa, mùa khô, mùa nào thức ấy...*" [41; 91]. Đến với cuốn giáo trình này, chúng ta còn thấy được mối liên hệ chặt chẽ giữa thiên nhiên bốn mùa với đời sống tâm hồn của con người. Mùa chính là người bạn tri âm, tri kỉ để con người giải bày tâm sự, gửi gắm nỗi lòng mình: "*Thiên nhiên, vũ trụ, với các biểu hiện, biến đổi của cỏ hoa... bốn mùa xuân, hạ, thu, đông luôn là tấm gương*" [41; 416] để mỗi con người nhận thấy rõ hơn giá trị và sự tồn tại của bản thân.

Có thể thấy rằng, những công trình nghiên cứu của giáo sư Trần Đình Sử đã đem đến cho chúng ta những nhận xét khái quát về thời gian nghệ thuật trong thơ ca trung đại. Đặc biệt, tác giả đã khẳng định vai trò của mùa – một hình thức biểu hiện của thời gian nghệ thuật. Đây được coi là cơ sở quan trọng để chúng tôi nghiên cứu đề tài này.

Bốn mùa trong văn học trung đại nói chung thường mang tính ước lệ cao. Mỗi mùa lại có những tín hiệu riêng để nhận biết và nó bị chi phối bởi đối tượng được miêu tả. Trong bài viết *Sự đa dạng và thống nhất trên quá trình chuyển động một phong cách và dấu hiệu chuyển mình của tư duy thơ dân tộc*, tác giả Nguyễn Huệ Chi đã nhận định: "*Trong tập thơ Hồng Đức quốc âm thi tập, cảnh vật được quy ước bằng xuân, hạ, thu, đông, bằng 12 tháng, bằng năm canh... Và đọc hết bài này đến bài khác sẽ thấy các vòng quay tháng năm, tháng năm trở thành hình thức biểu hiện nghệ thuật của thơ*" [2; 70]. Cũng như các thi sĩ